

BABUS ANTAL

Fülep Lajos az 1918-1919-es forradalmakban

Az őszi 1918-as forradalomban

A válságos történelmi helyzetre való tekintettel IV. Károly király 1918. október 25-én és 26-án nemzeti egységkormány megalakításán fáradozott, amelyben a régi politikusok és Károlyi Mihály hívei egyaránt helyet kaptak volna. Erőfeszítései azonban, főleg Károlyiék ellenállásán, kudarcot vallottak: ők egyedül akartak kormányra kerülni. A király október 26-án dolgavégezetlenül tért vissza Bécsbe, s megkérte Károlyit, hogy kísérje el. A közvélemény és a sajtó ezt a gesztust a Károlyi-kormány küszöbön álló kinevezéseként értékelte. Bécsben ellenben a király rendkívül udvariatlanul bánt Károlyival: egész nap várakoztatta, végül kihallgatás nélkül hazaengedte. Csak azért csalták a Lajtán túlra, hogy rövid időre bár, de elvonják a magyar politikai eseményektől. Október 27-én, vasárnap este a kormányválság megoldásával megbízott József főherceg és Károlyi ugyanazon a vonaton érkezett meg Budapestre, a Nyugati pályaudvarra, ahol óriási tömeg gyűlt össze. A tömeg Károlyit óriási üdvölgéssel, József királyi herceget "nem kell diktátor" felkiáltással fogadta. Károlyit pártbéli társa, Lovászy Márton üdvözölte: "Ha nem lettél miniszterelnök a király akaratából, mi majd azzá teszünk téged a nép akaratából."¹ Ez már a közlő forradalom hangja volt, de a hang is, s maga Lovászy is sokakban vegyes érzelmeket keltett. Lovászy az október 16-i parlamenti ülésen, a vita hevében magából kikelve átkiabált a többség felé: "Igenis antantpártiak vagyunk! Ki akarunk békülni az antanttal! Barátunkká akarjuk tenni! Az antanttal akarunk menni, nem Németországgal!"² Magyarország ekkor még hadban állt az antanttal, s éppen ezért kijelentése sokak szemében hazaárulásnak számított.

Fülep részt vett ezen az eseményen: "Ők, a Szellemi Tudományok Szabad Iskolája ott voltak a Nyugati pályaudvaron, amikor Károlyi jött Bécsből, hozta a fölhatalmazást, hogy miniszterelnök lesz. Kicsit fahangon beszélt, mert farkastorokkal született, de ezzel se nagyon törődött."³ (Az emlékezete azonban megcsalta, vagy a naplóról feljegyzése pontatlan, mert Károlyi éppen hogy *nem hozta* a miniszterelnöki kinevezését.) Fülep és barátai, lévén vasárnap, nyilván a Vasárnapi Körben, s nem a Szellemi Tudományok Szabadiskolájában határozták el, hogy csatlakoznak a Károlyit fogadó tömeghez. Biztos, hogy nem a kíváncsiság, hanem Károlyi politikai programja iránti rokonszenv vitte oda, mert két nappal később iskolájuk bejelentette csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz: "Csatlakozott a »Szellemi tudományok iskolája« is Balázs Béla, Fogarasi Béla, Fülep Lajos, Hauser Arnold, Lukács György, Mannheim Károly aláírásával."⁴ Minden bizonnyal idevág Fodor András naplójegyzete: "Most hallom [ti. Füleptől - B. A.], hogy Lukácsék, Fogarasiék nevében is Fogarasi írta a csatlakozó följegyzést az őszi 1918-as forradalomhoz."⁵ A csatlakozásban nincs semmi meglepő: 1918 őszén a magyar értelmiség színe-java Károlyi híve volt, s lelkesen üdvözölte a forradalmat. Vagy ha nem is volt lelkes, felismerte a változások elkerülhetlenségét. A helyzet

ellentmondásosságát, zavarosságát jól példázza gróf Mikes János katolikus püspök esete. Egyházmegyéjével november elején csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz,⁶ 1919 februárjában pedig ellenforradalmi magatartása és legitimizmusa miatt internáltatta a Károlyi-kormány. A zavaros helyzet idézhette elő, hogy a későbbi történelmi események tükrében olyan, ma már meglepetést keltő személyek sem húzódtak félre, mint például Gömbös Gyula,⁷ vagy Bangha páter. Bangha páter cikket is írt Göndör Ferencnek, a fékezhetetlen szociáldemokratának a lapjába. Cikke jól tükrözi a forradalomért nem lelkesedő, de azt elfogadó értelmiség hangulatát: "Ha forradalom eredménye és célja csakugyan ez volt: szabadulás az osztrák iga alól, demokratikus fejlődés, a népszabadságok teljessége, akkor ne féljen senki ellenforradalomtól, mert hisz az elért jó helyébe nem fogja senki visszasírni az elveszett rosszat."⁸

Kiáltvány a magyar intelligenciához

Az 1918. október 31-én győztes őszirózsás forradalom és a nyomában járó események megosztották a magyar társadalmat. Volt, aki a háború elvesztését siratta, s volt, aki a vereséggel mit sem törődve ujjongott, hogy véget ért a háború. A legtöbben az ország 1526-ban elveszített, s most visszaszerzett államjogi függetlenségét ünnepelték. A baloldali-liberális értelmiség nem ragadt le a nemzeti érdekeknél, gondoknál, messzebbre nézett: a világforradalom és a világbéke kitörésének lázában égett. Károlyi Mihályék az antantbarátság, a nemzetiségi megbékélés és a pacifizmus jegyében kezdték meg működésüket. November 2-án a tisztkart feleskették a Nemzeti Tanácsra, s Linder Béla hadügyminiszter, az alkalomhoz illő vörös nyakkendőben, arról szónokolt, hogy "Nem kell többé hadsereg! Soha többé katonát nem akarok látni."⁹ Valószínűleg az egész világtörténelemben kuriózum, hogy vészhelyzetben, ellenséges, újonnan született mohó, hódításra kész országok gyűrűjében a hadügyminiszter pacifista! A következő napokban is - főleg a fővárosban - minden forrongott. Az értelmiség sem kullogott a történelmi események mögött. November 3-án, ugyanaznap, amikor az osztrák-magyar hadsereg parancsnoksága Páduában aláírta az antanttal a fegyverszüneti szerződést, a *Világban*, a szabadkőműves napilapban *A magyar intelligenciához* címmel kiáltvány jelent meg 96 ismert baloldali-liberális értelmiségi, köztük Fülep aláírásával.¹⁰ Az aláírók között Harsányi Zsolton kívül egy konzervatív sem volt.

A kiáltvány szövegét és az aláírók névsorát is közlöm, mert mindkettő alig-alig ismert, s a későbbi történelmi események fényében mindkettő szerfölött tanulságos: hűen tükrözi a baloldali-liberális értelmiségi körökben uralkodott különös hangulatot. Lássuk, mihez adta a nevét Fülep.

"Magyarok! Régi óhajtasunk valóra vált. A magyarság, mint nemzet szervezkedik. A Magyar Nemzeti Tanács kezébe vette a hatalmat. A régi Magyarország összeomlott. A magyarság nem hever többé egy régi történelmi állam Prokrusztész-ágyában. Egyedül maradt, minden más nemzetől különválva. A maga ura, maga rendelkezik önmagával. A világháború gyümölcse ránk nézve megérett. Céljaink nem ellenkeznek többé senki céljaival. Nem vagyunk ellensége senkinek. A háborút ezzel befejeztük. Több harcban részt venni nem akarunk. Testvérmagunkkal szemben semmiféle igényünk nincs már. Magyarok! Mi is megújult nemzetnek tekintjük magunkat, most felszabaduló erőnek, mint azok a testvérek, akik boldogan kelnek friss életre a monarchia romjaiból.

Megkönnyebbülve ébredünk arra a tudatra, hogy nem vagyunk többé kénytelenek az elnyomás támaszai lenni: Nemzettársaink szabadsága záloga a miénknek. Ki a szabad ott, hol a szomszédja nem az? Legyünk szabadok! Éljük egymás mellett békén, mint szabad nemzetek szabad nemzetekkel.

És mégis: ma nincs olyan világ, magyarok, hogy merev különbségben élhessen nemzet nemzet mellett. Egymásra vagyunk utalva mindnyájan. Minél kisebb valamely nemzet, annál inkább. Földrajz, közlekedés, gazdasági érdek egyformán kiáltják, hogy kész veszedelem minden elzárkózás. Nemzetek születnek a szemünk előtt, de a nemzet éppen úgy társas életre születik, mint az egyes ember. Magyarok! Szövetségbe kell tömörülnünk nemzettársainkkal! Ez a mi érdekünk és az övék is. De ez a szövetség ne legyen ellensége a szabadságnak. Még halvány lehetőséget se adhasson ez arra, hogy a nemzet a nemzet érdekét korlátozhassa, vagy veszélyeztethesse. Biztosítékot kell adni minden félnek; és mi ezt a biztosítékot éppoly őszinte szívvel kívánjuk nyújtani azoknak, akik velünk szövetségbe léptek, mint ahogyan kérjük tőlük mi is. Nincs köztünk nagy állam. A szövetkező nemzetek egyike sem haladja meg a tíz-tizenkét millió számot népességben. Nem fogjuk egymást fenyegetni. És szabadon alakuljon a szabad népszövetség. Népakarat és önrendelkező jog wilsoni elvei alakítsák. Történeti határok ne legyenek gátjai az önrendelkezésnek. Éppoly kevésbé a nyelvhatárok: egyforma nyelvű állam több is lehet. És vitás esetben népszavazást kívánunk: független és elfogulatlan (nemzetközi) ellenőrzés alatt. A csehszlovák, lengyel, erdélyi román, délszláv, osztrák, osztrák-német és ukrán nemzeteket, melyek a régi "Osztrák-Magyar Monarchia" területén élnek: önmagukkal teljesen szabadon rendelkezőknek tekintjük és egyenjogúak a magyarral. Szövetségünkhöz ők és mások akarata szerint csatlakoznak, vagy nem csatlakoznak. És a szövetkezés az egyes államok teljes függetlenségének alapján történjék. Független intézzék pénz-, had-, bel-, kül- és kultúrügyeiket, amennyiben egyik vagy másik ebben is szorosabb kapcsolatba önként nem lép. De a gazdasági érintkezés legyen közöttük egészen korlátozatlan.¹¹ S a közlekedési és gazdasági berendezkedés közös érdekek egységes szempontjai szerint igazodjon. Idegen nyelvű kisebbséget bármelyik államban bármely más államnak korlátlanul legyen szabad támogatni, szellemileg úgy, mint anyagilag. Hadd tartson iskolát a másik államban, segítse fajrokonait, ahogyan akarja. És a nyelvről se lehessen ott vita. Minden hatóság legyen köteles elintézni bármely állam nyelvén: ha azon a nyelven fordultak hozzá, akár más államból, akár a saját területéből is. Ily államszövetség a maga kereteiben megvalósítja a nemzetek társadalmát. Társadalmat, melyben az erkölcsi parancsok érvényességét többé egyik fél sem tagadhatja. Az erkölcs éppúgy kötelezi a nemzeteket, mint az egyeseket. S ennek az elvnek a keresztülvitele nem egyebet jelent, mint éppen a szabad államszövetséget. S a morális alapokon nyugvó államszövetség a legjobb biztosítóka egyszersmind az egyes államok szabad demokratikus fejlődésének is. Ahol egyik nemzet sem akar ura lenni a másiknak, az a föld nem lehet a szolgaság talaja!

Magyarok! Kimondtuk, ami a szívünkön feküdt! Kifejeztük a kívánságainkat. Követeljük tehát a Nemzeti Tanácstól, hogy a testvérnemzeteinket képviselő nemzeti tanácsokkal haladéktalanul lépjen érintkezésbe a szövetség megalakítása végett: a legsürgősebben tegye meg az összes szükséges lépéseket teljes demokratikus berendezkedésünk érdekében. Ebben a munkában mi a Nemzeti Tanácsot minden erőnkkel és teljes lelkesedéssel támogatni fogjuk, s felhívunk minden magyar embert, hogy szívvel és tettel hozzánk csatlakozzék. Hazafias kötelesség ez; de egyszersmind ennél is több: emberi kötelesség! Mert szent a haza: de még szentebb az emberiség!"

Ady Endre író, Babits Mihály író, Balázs Béla író, Bánóczy László író, Bárdos Arthur színigazgató, Barta Lajos író, Bartók Béla zeneszerző, Beck Fülöp szobrász, Benedek Marcell író, Berend Miklós egyet. magántanár, Bíró Lajos író, Bolgár Elek író, Bölöni György szerkesztő, Braun Róbert író, Cserna Andor író, Csók István festő, Czako Ambró író, Czebe Gyula egyet. magántanár, Dániel Arnold író, Dávid Lajos egyet. magántanár, Dienes László könyvtáros, Dienes Pál egyet. magántanár, Dienes Valéria író, Dohnányi Ernő zeneszerző, Enyvvári Jenő író, Erdős Renée író, Fogarasi Béla író, Földessy Gyula tanár, Fülep Lajos író, Füst Milán író, Gábor Andor író, Gárdos Alfréd a Franklin Társ. vezérigazgatója, Giesswein Sándor a Szt. István Akadémia elnöke, Goldzicher Miksa egyet. tanár, Götz Irén vegyész, György János író, Hajó Sándor író, Harsányi Zsolt író, Hébelt Ede jogakad. tanár, Hevesi Sándor a Nemzeti Színház főrendezője, Jakab Dezső műépítész, Kaffka Margit író, Kassák Lajos író, Kéri-Szántó Andor igazgató, Kéri-Szántó Imre zeneakad. tanár, Kernstok Károly festő, Kodály Zoltán zeneszerző, Kosztolányi Dezső író, Kőhalmi Béla író, Kőnig Dénes egyet. magántanár, Kőrösfői-Kriesch Aladár festő, Kreutzer Lipót író, Kunffy Lajos festő, Láncki Jenő szerkesztő, Lányi Sarolta író, Lányi Viktor író, Lengyel Menyhért író, Lesznai Anna író, Lichtenberg Emil karmester, Liebermann Leo egyet. tanár, Liebermann Pál egyet. magántanár, Lukács György író, Madzsar József könyvtárigazgató, egyet. magántanár, Márffy Ödön festő, Mártonffy Marcell egyet. tanár, Miklós Jenő író, Molnár Antal zeneszerző, Nádai Pál író, Nemes Aurél vegyész, Nemes-Lamperth József festő, Obál Béla jogakad. tanár, Ódry Árpád színművész, Ormos Ede író, Palágyi Lajos író, Péter Jenő a Franklin Társ. igazgatója, Péterfi Tibor egyet. magántanár, Pogány József író, Poór Bertalan festő, Reichard Piroska író, Rippl-Rónai József festő, Rózsavölgyi Mórné (Ego) író, Schöpflin Aladár író, Szilágyi Géza író, Szücs Adolf egyet. magántanár, Telekes Béla író, Török Lajos egyet. tanár, Uitz Béla festő, Ujhelyi Nándor író, Vágó József kamarai titkár, Vámbéry Ruztem egyet. tanár, Varga Jenő író, Varjas Sándor író, Vedres Márk szobrász, Horváth Henrik író.¹²

A kiáltvány születése

A kiáltvány keletkezéséről keveset tudunk, csak sejtjük, hogy ki, vagy kik írták, szerkesztették. Egyetértek Sipos Lajossal, aki a stiláris fordulatokban Babits keze munkájára ismer.¹³ Valószínűbb azonban, hogy több szerző műve. Bár Jászi Oszkár nincs az aláírók között, s nem tudjuk, hogy részt vett-e a fogalmazásban, a kiáltvány egyértelműen az ő politikai elképzeléseit és Wilson amerikai elnök 14 pontos békefeltételét tükrözi. Jászi valószínűleg e kiáltványról mondta, hogy 1918 novemberében "a legjobb magyar intelligencia olyan lelkesedéssel karolta fel a wilsoni eszméket, aminőre nincs példa egyetlen más társadalom történetében sem".¹⁴ A kiáltvány más-más bevezetővel egyidejűleg több lapban is megjelent, s ezekből valamelyest rekonstruálhatók keletkezése körülményei. A Világ szerint a manifesztum hetek óta készült.¹⁵ Bizonyos, hogy az előzményei közé tartozik Európa Lovagjainak a kiáltványa. Babits, Jászi Oszkár és Szabó Ervin 1918 szeptemberében fogalmazott egy kiáltványt, mellyel a háborús Európa "elfogulatlan szellemeinek"-nek - Európa lovagjainak - nemzetek fölött álló, szűk körű, arisztokratikus szövetségét kívánták létrehozni. Céljuk az Európai Egyesült Államok életre hívása volt.¹⁶ A kiáltványt Babits szerint huszonötön, Benedek Marcell szerint százan írták alá.¹⁷ Fülep nem volt köztük, holott közeli ismerősei, barátai közül a vasárnapi körös Balázs Béla és Lukács György is a szervezkedők

között volt.¹⁸ A "lovagok" kiáltványának célkitűzései igen hasonlítanak a november 3-án megjelent kiáltványéhoz - erősíteni kívánják a nemzetközi érzületet, első kívánják mozdítani a nemzeti kisebbségek szabad nyelvét [sic!], érvényt kívánnak szerezni a demokratikus konföderáció elvének stb. -, tehát nagyon is elképzelhető, hogy a *Világ* bevezetője a "lovagok" hetek óta készülő manifesztumára utalt. Benedek Marcell is a hasonlóság miatt téveszthette össze a két kiáltványt, s állította tévesen, hogy a "lovagokét" százan írták alá. A *Pesti Napló* eddig ismeretlen előszava úgy tudja, hogy a "legkiválóbb pacifisták", Babits és Szabó Ervin kezdeményezésére 1918 tavaszán megalakult a Világszabadság Ligája, melynek céljai között a haladás, az emberiség, a pacifizmus, a köztársasági eszmék szolgálata szerepel, s most ez a szervezet fordul kiáltvánnyal a magyar intelligenciához.¹⁹

Egyedül Kassák esetében ismerjük az aláírás körülményeit, ez adhat csekélyke támpontot. Őt október 30-án este felkereste egy ismeretlen fiatalember, s átadott neki egy iratot, "amelyben doktor Dienes László a forradalmi intellektuelek nevében arra kér, hogy csatlakozzam hozzájuk. Egy nyilatkozatfélélet kellett kitöltenem..."²⁰ Mivel a november 3-i kiáltványt Dienes is, Kassák is aláírta, nagyon valószínű, hogy a szóban forgó kiáltványról van szó.

Nem tudjuk, hogy Fülep neve miként került az aláírók közé. Biztos, hogy nem tartozott a fogalmazók, a kezdeményezők belső köréhez, mert a "lovagok" kiáltványának vázlaiban nem bukkan fel a neve. Mivel az aláírók között több vasárnapos is van - Lukács, Fogarasi, Balázs Béla, Lesznai, valamint a körhöz lazább szálakkal kötődő Molnár Antal és Varjas Sándor -, ez azt sejteti, hogy ők szervezték be. Mivel pár nappal korábban a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozást Fogarasi írta alá a többi vasárnapos nevében is, nem vethetjük el azt a lehetőséget sem, hogy Fülep neve ezúttal is külső közreműködő révén került a csaknem száz név közé. Bárhogy is történt, Füleptől nem volt idegen a kiáltvány szellemisége, tehát aláírását hitelesnek tekinthetjük. Arról nem is beszélve, hogy ha nagyon ellenére lett volna, szóvá tehetné volna 1918-ban is, és később is.

Egyébként úgy tűnik, hogy a csatlakozás némileg esetleges volt. Például nincs az aláírók között a forradalom napjaiban nagyon tevékeny Móricz Zsigmond.

A Duna-menti népek konföderációja

A kiáltvány alapgondolata, a Duna-menti népek konföderációja, pár nappal korábban még hazaárulásnak számított volna a "magyar fölény" gondolatához szokott értelmiség körében. November 3-án azonban már a konföderációs elképzelést is semmibe vették a szomszédos népek is, valamint az antant és a béketárgyalások nagyhatalmú politikusai is. Lansing amerikai külügyminiszter október 18-án közölte, hogy Wilson 14 pontja már nem szolgálhat alapul az Osztrák-Magyar Monarchiával kötendő békéhez, s az utódállamokkal fognak majd tárgyalni. Ebben a szellemben október folyamán a Monarchia népei egymás után nyilvánították ki igényüket az önálló nemzeti létre: a lengyelek 7-én, a német-osztrákok 21-én, a csehek 28-án, a horvátok 29-én, a szlovákok 30-án. Október 27-én, Wilson elnökhöz intézett, különbékét kérő jegyzékében, már gróf Andrássy Gyula közös külügyminiszter is elismerte a cseh-szlovák és délszláv népek jogát a függetlenségre. Ilyen előzmények után kétségtelenül némi teoretikus elvakultság és naivitás kellett hozzá, hogy miközben a környező népeket heves nacionalizmus fűtötte, és szinte egymással versengve nyilvánították ki függetlenségüket, az aláírók az internacionalizmusukra apelláltak. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a kiáltvány

írói valamelyest érezték, hogy új szelek fújnak. Wilson 10. pontja ugyanis még az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségeinek autonómiájáért szállt síkra a Monarchia keretein belül. Novemberben, a vázolt előzmények után az autonómia ígérete már nem csábította a nemzetiségeket, ezért a kiáltvány teljes önállósággal kecsegtette őket egy Duna-völgyi szövetségi állam laza keretei között. Juhász Nagy Sándornak igaza van: ez a terv a régi Monarchiát akarta feltámasztani föderatív alapon.²¹ Az önállóságra és területre éhes szomszédos népek azonban már nem érték be ezzel sem: saját államukban, önállóan kívántak élni, senkivel sem kívántak közösködni. Az aláírók nagyot tévedtek, a nemzetköziség lázától elvakítva még ekkor sem tudták elképzelni, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia területén független nemzetállamok alakulnak. Babits még november 24-én is azt nyilatkozta, hogy "kétségbeesésre igazán nincs ok", mert "az egész világon átszaladó szociális áramlat lefokozza majd előbb-utóbb az ellenünk támasztott túlzó nacionalista követeléseket..."²² A történelem rácsafolt erre az indokolatlan, naiv optimizmusra. Ráadásul a konföderációs terv a Nyugat előtt is gyanús volt, mert csak Magyarország és némileg Ausztria támogatta.

De nemcsak az aláírók voltak naivak, nemcsak a baloldali-liberális értelmiség politikai helyzetértékelése mondott csődöt, hanem a konzervatívoké is, akik még ekkor is a történelmi Magyarország integritásáról álmodtak. A magyar uralkodó osztály nagyhatalmi elvakultságában képtelen volt komolyan venni az "oláh" veszélyt. Tisza István csak 1918. október 18-án, Jancsó Benedektől hallott először Románia és az antanthatalmak között 1916 augusztusában létrejött titkos paktumban kijelölt új határokról!²³ Tehát az aláíróknak a konföderáció erőltetéséért aligha tehetünk szemrehányást. Sőt, ebben a kérdésben ők láttak tisztábban, mert legalább azt felismerték, hogy a nemzetiségek semmiképpen sem maradnak meg a régi politikai keretek között, a történelmi Magyarország határain belül. A dunai-államszövetség szorgalmazása éppen ezért bonyolultabb kérdés, mintsem annyival elintézhethetnénk, hogy életidegen szobatudósok vesszőparipája volt. Ugyanis az aláírók egy részét - még a velük nem rokonszenvező Ritoók Emma szerint is - napi politikai megfontolások vezérelték: "Részint kényszer alatt állottak, részint olyan kényszerképzet alatt, hogy nem lehet Magyarországot másként megmenteni, mint holmi paneuropai szövetséggel vagy Dunai konföderációval és ennek a szerencsétlen eszmének a Kossuth nevével adtak súlyt."²⁴ Az aláírók egy részének szemében a konföderáció volt az utolsó szalmaszál, ebbe kapaszkodtak, hogy mentsék a menthetőt. Ha a szomszédos népek megmaradtak volna egy Dunai konföderációs állam keretében, Magyarország területe sem csonkult volna meg. Az aláírók többségét azonban nem gyakorlati-politikai, nem Magyarország területi épségéért való aggódás, hanem valóban doktriner elméleti megfontolások vezették. Jászi Oszkár, a kiáltvány szellemi szülőatyja, expressis verbis be is vallotta, hogy a fő problémát nem a régi Magyarország megmentésében, hanem egy ésszerűbb és erkölcsösebb nemzetközi rend létrehozásában látta.²⁵

Csak találgathatjuk, hogy Fülepet a hazaféltés vagy elméleti megfontolások sarkallták az aláírásra. Éppen ő hitt volna benne, hogy föderalista alapon még megőrizhető az ország területi épsége, aki 1918 nyarán járt Erdélyben, Szovátán? A románok szándékait illetően aligha lehetett illúziója. Elképzelhetetlen, hogy a helybeli lakosok ne beszéltek volna neki az 1916-os román betörés során átélt borzalmakról. Arról nem is szólva, hogy sokan figyelmeztettek a románok irredenta törekvéseire tudományos és szépirodalmi művekben egyaránt. Rákosi Viktor nagy sikerű *Elnémult harangok*ja már 1903-ban megkongatta a vészharangot. Másrészt viszont tudjuk, hogy évtizedekkel később Fülep nagy kedvvel fejtegette

tanítványainak a kelet-európai népek föderációjának eszméjét: "Rá kéne végre jönni, hogy érdekeink közösek."²⁶ Tehát jogosan feltételezhetjük, hogy már 1918-ban elméleti megfontolásból is hívőül szegődött ennek a megejtő, de a történelem során eddig életképtelennek bizonyult gondolatnak.

Nemzetiek és nemzetköziek

A pártok, eszmék, világnézetek kavalkádjának kora volt ez, de a számtalan árnyalat és különbség közepette megfigyelhető, hogy - mint oly sokszor a történelem során - alapvetően két tábor állt egymással szemben: a nemzetiek és a nemzetköziek. Ez volt a politikai vízváltó.²⁷ A kiáltvány utolsó mondata ebből a szempontból félreérthetetlen: "Mert szent a haza: de még szentebb az emberiség!" A nemzetköziek a társadalmi kérdéseket a nemzeti érdekek elé helyezték. A baloldali, liberális körökben ez volt az uralkodó életérzés. Egy nemzeti elfogultsággal aligha vádolható baloldali szerzőtől tudjuk, hogy Budapest utcáin a forradalmi napokban gyakran felhangzott a "Le a hazával!" jelszó.²⁸ S ez nemcsak az utca embere, a "csöcselék" hangja volt. 1918 novemberében Kassák, Kahána Mózes, Halasi Andor, Franyó Zoltán, Barta Sándor, Nagy Lajos, Szélpál Árpád, Győri Ernő, Aranyossy Pál és Márai Sándor megalakította a Kommunisták írók aktivista és nemzetellenes csoportját.²⁹ 1919 februárjában Babits azt fejtegette, hogy "az Emberiség előbbre való, mint a nemzet! És talán jó is, hogy pusztuljanak a nemzetek..."³⁰ A hasonló példák szinte vég nélkül sorolhatók. A meglepő csak az, hogy éppen Fülep csatlakozott a nemzetköziesekhez, ő, aki a korabeli Magyarországon, de talán Európában is, a legtisztábban látta, hogy mind a nemzeti, mind a nemzetközi egyoldalúság szakadékba vezet. Hiszen a *Magyar művészet*nek ez az egyik legfőbb üzenete: a nemzeti és nemzetközi egymásra utaltsága, korrelációja. A művészetben a korreláció elvét valló Fülep megfeledkezett róla, hogy egyedi és egyetemes korrelációja a politikában is érvényes, s csatlakozott az ezt az elvet szem elől tévesztő táborhoz. Együtt úszott az árral, vagy egyszerűen csak másokkal együtt napirendre tért az utolsó mondat felett? Nem tudjuk, de nem ő volt az egyetlen, aki hasonló cipőben járt. Az egyoldalú nemzetközieséggel aligha vádolható Kodály és Bartók is az aláírók között volt.

Pacifizmus

Az első világháború eseményei megosztották a magyar társadalmat. Tisza István miniszterelnök ellenezte a háborút, teljes tekintélyét latba vetette, hogy Magyarország kimaradjon belőle. Miután erőfeszítései kudarcba fulladtak, ő és hívei minden erejükkel azon voltak, hogy ha már belesodrótunk, minden áron győztesként kerüljünk ki belőle. Ezen az állásponton voltak a kormányzó pártok, s a magyar lakosság nagy része. Egy szűk, de nagyon jól szervezett, a sajtó hathatós támogatását élvező kisebbség viszont, miután kezdeti háborús lelkesedése elpárolgott, pacifista szölamokat hangoztatott, és igyekezett a lakosságot a kormány és a központi hatalmak ellen hangolni. A többség szemében a pacifisták az ellenség, az antant hazai szálláscsinálói voltak. A leghatásosabban a szociáldemokraták és Jászi Oszkár polgári radikális köre folytatta ezt a politikát, majd a háború vége felé Jászi politikai befolyása alá került Károlyi Mihály. A Tisza István nevével fémjelzett politikai tábor nemzetben és magyarságban gondolkodott, Károlyiék,

Jásziék szeme előtt az emberiség magasztos céljai lebegtek, gondolkodásukat és politikai tetteiket a reményeik szerint hamarosan kitörő világforradalom várása szabta meg. A háború végső szakaszában egyre több értelmiségi vallotta magát pacifistának. Például Szabó Dezső, Babits, Karinthy Frigyes. Az októberi forradalom után a pacifisták száma tovább nőtt. Az újonnan alakult Vörösmarty Akadémia Vörösmarty költészetének pacifista elemeit hangsúlyozta, s Lovászy Márton miniszter is ezt fejtegette üdvözlő levelében.³¹ Károlyi Mihály a pacifizmust helyezte politikája tengelyébe. Hatvany Lajos, október végén Károlyi jobbkeze, kijelentette, hogy a tengeri flottát fölösleges megmenteni, mert a "hadieszközök elpusztulása nekünk több öröm, mint bánat. Csak pusztuljanak!"³² Babits, aki Szabó Ervin megbízásából magyarra fordította Kant *Örök békéjét*, 1919. február 15-i nyilatkozatában arról beszélt, hogy a régi államnak szüksége volt a tudatlanságra, de a jövő pacifista állama mindent meg fog tenni a tanulás megkönnyítésére, s ingyenessé kell tenni a tudományt.³³ Fülep nem hitt a Monarchia háborús győzelmében - Alexander Bernát is ujjal mutogatott rá: "Ez az az ember, aki azt hiszi, nem nyerjük meg a háborút"³⁴ -, de sem közvetlen pacifista, sem pacifista ízű kijelentést nem ismerünk tőle. Szabó Ervin, a pacifista, antimilitarista mozgalom egyik hazai kulcsfigurája azonban némileg maguk közé tartozónak érezte, mert kérte, hogy dolgozzon a *Világnak*. Ebből a felkérésből azonban nem következik, hogy Fülep azonos véleményen volt a pacifistákkal. Inkább szólt ez a felkérés, az "idealizmus vitán" személyesen megismert Fülep tudásának, valamint a tanítványáért, Tolnay Károlyért kiálló tanár erkölcsi tekintélyének.

A kiáltvány két mondatában érhető tetten a pacifizmus: "A háborút ezzel befejeztük. Több harcban részt venni nem akarunk." November 3-án, az idegen megszállás előestéjén ez végzetes, könnyelmű, felelőtlen kijelentés volt. Az antant hatalmasságai egészen másként tárgyaltak volna velünk, ha a hadseregünket nem hagytuk volna szétzúlleni. Mielőtt azonban az utókor mindent jobban tudó önteltségével elhamarkodottan követ vetnénk az aláírókra, emlékeztetek arra, hogy 1918 novemberében még minden bizonytalan volt. Igaz, hogy mindösze egy konzervatív van az aláírók között, de például a jobboldali Mlotay István, aki sem a Tisza, sem a Jászi nevével fémjelzett táborhoz nem tartozott, mintegy harmadik utasnak számított, november 9-én még nem nevezte ostobaságnak a pacifizmust, hanem azt latolgatta, hogy vajon milyen haszonnal jár számunkra a "krisztusi pacifizmus".³⁵

Fülep kitűnően ismerte Machiavellit, tanulmányt is írt róla, s a délibábos pacifizmust is népszerűsítő kiáltványt minden bizonnyal azért írta alá, mert nem ezt tartotta benne a legfőbb mondanivalónak.

Hatás és utóhatás

Ritoók Emma évekkal később csodálkozik, hogy ki mindenki adta a nevét a kiáltványhoz, ami egyébként szerinte semmiféle hatással nem volt az intelligenciára,³⁶ és csak azok írták alá, akiket az első körben fölkeráltak. Valóban, a felhívást mind a magyar, mind a szomszédos népek értelmisége elengedte a füle mellett. Ritoók Emma szerint a keresztény kurzus számonkérése idején mégis többeknek bajuk származott belőle.³⁷ Fülepnek a haja szála sem görbült érte. Tudtommal egyedül Babitson kérték számon, de bírái neki is csak azt tudták felróni,

hogy a kiáltvány a határok nélküli világ mellett tört lándzsát.

A Károlyi-kormány diplomatája

1. Fiumében

1918. október 29-én megalakult az önálló Szlovén-Horvát-Szerb állam, s kimondta szuverenitását Fiume, az Osztrák-Magyar Monarchia magyar felének corpus separatum, országtesten kívüli része fölött. (Horvát jogi álláspont szerint Fiume addig is Horvátországhoz tartozott.) A pár nappal korábban kirobbant zavargásoktól Jekelfalussy Zoltán kormányzó pánikba esett, s angolosan távozott: cserbenhagyta a rábízott 8000 fős magyar közösséget.³⁸ Csak arra volt gondja, hogy személyes holmijait bepakolják a külön szalonkocsiba. Távozását eltitkolta a kormányzóság tisztviselői előtt, legközelebbi munkatársainak pedig azt hazudta, hogy csak a horvát határig kíséri el családját, s azután visszatér hivatalába. Szégyenletes "példáját" senki sem követte, a többi vezető tisztségviselő a helyén maradt.³⁹

A fiumei tisztviselők nehéz helyzetbe kerültek. Az új állam csak azokat kívánta szolgálatába átvenni, akik Fiuméba való kinevezésük előtt Fiumében, vagy a most megalakult délszláv állam területén bírtak községi illetőséggel.

Fiume azonban csak tizenkilenc napra került horvát kézre, mert a fiumei olasz Nemzeti Tanács előbb kimondta a város csatlakozását Olaszországhoz, majd november 17-én az olasz csapatok partra szálltak, a várost elfoglalták, a horvát hatóságokat és katonaságot kiutasították. A magyar tisztviselői kar helyzete nem könnyebbedett. Az olasz Nemzeti Tanács felszólította a törvényszéki tisztviselőket, hogy vagy alávetik magukat a tanács utasításainak, vagy elbocsátja őket. A Nemzeti Tanács Fiumét külön államnak tekintette, s a polgármester nem a helyi hivatalvezetőkkel, hanem a magyar kormány képviselőjével kívánt tárgyalni.⁴⁰ Fülep diplomáciai megbízatása valamikor ekkortájt merült fel. Nem ő toltta magát előtérbe, egy lépést sem tett a saját érdekében: felkérték. Üdítő kivétel volt ez akkor, mert a zsíros és nyugalmas külügyi és egyéb állásokért önjelöltek és kalandorok éremlyítő tülekedése kezdődött.⁴¹

Fülep november 1-jén, Fémes Beck Vilmostól értesült az őszirózsás forradalom kitöréséről. Gyalog indult munkahelyére, az Oroszlán utcai iskolába, s az Astoriánál, a forradalom főhadiszállásánál a tömegben ácsorgott, amikor Jászi "karon vágta", s behívta leendő minisztériumába, a Sándor palotába. Fülep diplomáciai szerepvállalásának ötlete Jászitól származott.⁴² Nem vágyott erre a munkára, mert minden idegszálával a lelkészi hivatásra készült, s csak azért vállalkozott rá, mert Jászi teljes garanciát vállalt érte.⁴³ Bár Harrer Ferenc szerint a külügyminisztériumot ekkor ténylegesen Diener-Dénes József államtitkár irányította, Fülep kiküldetéséről minden bizonnyal Károlyi mondta ki a végső szót, mert a különleges kiküldetéseket, a külföldi kapcsolatkeresést a gróf személyesen intézte.⁴⁴

December 1-jén kötött szerződést a Külügyminisztérium sajtóosztályával: sajtóelőadóként alkalmazták. Előző nap, tehát még a hivatalos szerződés megkötése előtt, a miniszterelnök rendelkezési alapjából 2000 koronát utaltak ki neki külföldi propaganda költségekre.⁴⁵ A rendelkezési alaphoz kifizetett összegekhez képest - az inflációt is figyelembe véve - a 2000 korona feltűnően csekély összeg. Összehasonlításképpen kiemelek néhány tételt. December 23-án egy röpiratért Sas Ede 1500 koronát vett fel.⁴⁶ Február 15-én pedig az Általános Beszerzési és

Szállítmányozási RT.-nek a *Ballada ezer év múlva* plakátjáért 3000 koronát fizettek. (A balladát Erdős Renée írta.)

Fülepet a minisztertanács 1918. december 14-i ülésén, Berinkei Dénes igazságügy miniszter előterjesztése alapján nevezték ki a fiumei magyar tisztviselők és alkalmazottak személyi és anyagi ügyeinek rendezésére kormánybiztosnak.⁴⁷ Ezen kívül a miniszterelnöktől szóbeli megbízást kapott, hogy utazzon tovább Olaszországba. A kormánynak kapóra jött, hogy az olasz politikai élet fiatal nemzedékének több jeles tagjához baráti kapcsolat fűzte, s ismerte az olasz politikai élet kulisszatitkait. Ezt pár évvel korábban írt politikai tárgyú cikkeivel már egyértelműen bizonyította.

Kinevezési dokumentuma december 20-án kelt, de megbízólevelét csak 26-án vehette át, mert a miniszterelnökség, a Budapesten székelő fiumei kormányzóság és a külügyminisztérium illetékességi kérdést csinált belőle, hogy ki állítsa ki.⁴⁸ December végére, amikor Fülepet elindult Fiuméba, a Károlyi-kormányból már többen kiváltak, köztük a Függetlenségi Párt konzervatív szárnyához tartozó Batthyány Tivadar gróf (december 12.) és Lovászy Márton (december 22.), mert nem értettek egyet Károlyi egyre inkább balra sodródó politikájával. Lovászy szerint a forradalom óta a társadalmi egyensúly megbomlott, a szociáldemokraták elnyomták a polgári erőket, holott Magyarországon még nem jött el a szocialista állam ideje.⁴⁹ Az a Lovászy mondta ezt, aki október 27-én a Nyugati pályaudvaron a Károlyit éltető nagygyűlés főszónoka volt. Amikor ezek a polgári politikusok szakítottak Károlyival, Fülepet éppen akkor indult diplomáciai szolgálatra. Fülepetnek tudnia kellett Károlyi baloldal iránti rokonszenvéről, mert nem rejtette véka alá: "két világnézet áll egymással szemben, a dolgozó proletárságé az egyik és a másik azoké, akik a régi kapitalista rendszert ridegen fenn akarják tartani..." ; "...a kapitalista rendet a maga ridegségében fenntartani nem lehet."⁵⁰ - mondta december 22-én. Ez nyílt beszéd, nehéz félreérteni: további, szocialista forradalmat előlegez. Fülepet azonban nem feszélyezték, nem tartották vissza a balos törekvések, mert ő összmagyar ügyben járt el, felül volt a pártmarakodásokon.

Fülepet a legnagyobb titokban, 30-án kelt útra, még leendőbelije, Gábor Zsuzsanna is csak levélből értesült róla.⁵¹ Útlevelében - nyilván diplomáciai és politikai megfontolásból - úti célként Ausztria és Svájc van megnevezve.⁵² Utazása körülményeiről tőle magától semmit sem tudunk, de Dobay István, *A Társaság* című képes hetilap főszerkesztője ugyanakkor utazott Fiuméba, s ő nevének aláírása nélkül beszámolt a vasúton uralkodó állapotokról. A horvátok és a szerbek elkobozták a legjobb, legkényelmesebb magyar vasúti kocsikat, a jugoszláv határig a törött ablakú, szövetjüktől megfosztott kocsikba besüvített a metsző decemberi szél, az ablakokat plédokkal tapasztották be.⁵³ Fülepet minden biztonnyal hasonlóan zord viszonyok között jutott el az Adriáig. A közbiztonság siralmas volt: a Fiume-Zágráb-Budapest vonalon közlekedő vonatokat horvát "zöld káderek", azaz szökött katonák fosztogatták, ezrével menekültek előlük Magyarországra a szlavóniai magyarok.⁵⁴

Fülepet az utolsó pillanatban, december 30-án délelőtt 11 órakor érkezett Fiuméba. A vasútról egyenesen az olasz Nemzeti Tanács épületébe sietett, s nyomban megkezdte a tárgyalásokat, mert déli 12 órakor járt le a haladék, hogy a tisztviselők elismerjék a Nemzeti Tanács szuverenitását.⁵⁵ Az első napokban a tárgyalások reménytelennek látszottak, ezért Fülepet - ki időt nyer életet nyer alapon - két napra taktikusan megszakította a tárgyalásokat, de közben külön-külön folytatta a megbeszéléseket a Tanács legbefolyásosabb tagjaival. Erőfeszítését fényes siker koronázta: a Nemzeti Tanács teljes egészében elfogadta Fülepet indítványait. Az

egyezmény oly hihetetlenül kedvező, hogy érdemes hosszabban idézni az eddig ismeretlen korabeli tudósításból: "a Nemzeti Tanács - mellőzvéen a kérvényezés odiózus és esetleges jugoszláv uralom beálltával a tisztviselőkre végzetes formuláját - egyszerűen megerősíti hivatalukban, illetve megtartja szolgálatában Fiume város végleges hovatarozásának elintézéséig, avagy rövidebb időtartamra mindazokat a tisztviselőket és alkalmazottakat, akik feltétlenül szükségesek a közigazgatás, bíraskodás és állami üzemek működéséhez, minden kötelezettségükkel és minden szerzett joguk épségben tartásával, csak azt kötve ki, hogy a Nemzeti Tanács intézkedéseinek alávetik magukat. A magyar kormány kötelezettséget vállal, hogy visszafogadja szolgálatába azokat, akiket hivatalukban nem erősítene meg az a kormány, amelyik a végleges hovatarozás rendezése után esetleg birtokolni fogja az állami hatalmat Fiumében, föntartva a szolgálat folytonosságának elvét, csakúgy, mintha a tisztviselők megszakitás nélkül megmaradtak volna a magyar állam tisztviselőinek keretében. A hivatalukban meg nem erősített tisztviselők a magyar kormány rendelkezésére bocsátatnak, amely gondoskodik esetleges további alkalmaztatásukról, de addig is zavartalanul Fiumében maradhatnak. Az átvett tisztviselők a magyar kormány 1918. december 31-ig kibocsátott rendeleteiben biztosított összes jogaik épségben tartásával erősítettnek meg, azaz a Nemzeti Tanács a maga terhére is elismeri a 300 koronás fizetésemelést s az új családi pótlékot. A megerősített tisztviselők minden eskü nélkül egyszerű nyilatkozatot írnak alá. Látnivaló, hogy ez az egyezmény fentartja a magyar állam jogfolytonosságát Fiuméra nézve a fiumei kérdés végleges rendezéséig. Értelme az, hogy a magyar kormány mintegy kölcsönadja a magyar tisztviselőit."⁵⁶ (Az információit gyakran szóbeszédre alapozó Gál István úgy tudja, hogy a fiumei tisztviselők problémáját a "Fülep-féle cikkelyben" rendezte a törvény.⁵⁷ Erre utaló adatot nem találtam.)

Ilyen eredmények után nem meglepő, hogy a fiumei magyar tisztviselők szinte aranyba foglalták Fülep nevét. Sőt, a kormánybiztos nemcsak honfitársai, hanem az olaszok körében is népszerű volt. Működése egyúttal azt is példázza, nem mindegy, hogy egy közösség sorsa egy Jekelfalussy, vagy egy Fülep kaliberű és jellemű ember kezében van. Az idézettek fényében már egyáltalán nem tűnik hencegésnek Fülep Károlynak írt jelentése sem, hogy a fiumei ügyeket a magyar állam jogviszonyára nézve a "lehető legkedvezőbb módon" intézte el.⁵⁸ Eredményét még nagyobbra értékeljük, ha a fiumei tisztviselők sorsát összehasonlítjuk a Romániában rekedt magyar tisztviselőkével. Az is igaz viszont, hogy Fülepnek nem a románokkal kellett tárgyalnia.

Bár pillanatnyilag az olaszok voltak nyeregben, Fiume sorsa bizonytalan volt, mert a horvátok nem nyugodtak bele az elvesztésébe. Fülep tisztában volt a politikai helyzet forgandóságával, s vérbeli diplomata erényekről téve bizonyosságot, egyszerre több vasat tartott a tűzben: a legnagyobb titokban, a volt fiumei horvát főispánnal is találkozott, mert "nekünk mindenkivel keresnünk kell a közeledést".⁵⁹ Szép hitvallás ez hazája, a magyar nemzeti érdekek mellett, amikor oly sokan éppen a nemzetek pusztulását várták.

Hazája iránti aggodástól vezérelve indítványozta, hogy tárják fel a budapesti lapok szerkesztői előtt, milyen ártalmas Magyarországnak, ha megbízhatatlan szláv forrásokból származó tévhíreket közölnek az olaszországi forradalmi megmozdulásokról. Fülep javaslata némi naivitásról árulkodik: feltételezte, hogy a világforradalmat váró, azt minden eszközzel elősegíteni, kirobbantani igyekvő baloldali sajtót a nemzeti érdekekre való hivatkozással jobb belátásra lehet bírni. Nem olvasta volna Hatvany Lajosnak az *Eszendő* 1918. decemberi számában

megjelent *Egy hónap története* című emlékezését? Ha másból nem, ebből tudnia kellett volna, hogy Hatvanyék szemében a nemzeti érdekek másodlagosak voltak. Fülep, az egykori újságíró tisztában volt a sajtó közvélemény formáló erejével, ezért támogatta egy magyar sajtóiroda felállításának tervét Fiumében, hogy a magyar lapokat onnan lássák el információval az olasz eseményekről.

Diplomáciai munkája mellett arra is futotta erejéből, hogy magát a *Pesti Napló* saját tudósítójának feltüntetve, Eöry aláírással, *A nemzetközi Fiume* címmel cikket küldjön Hatvany Lajos lapjába. Valamilyen okból cikkét "Fiume, február 10." keltezéssel látta el, jóllehet ekkor már húsz napja Rómában volt. A címben a nemzetközi nem a város lakosságának vagy kultúrájának tarkaságára utal, hanem közjogi helyzetére, a bizonytalan helyzetben kapott nemzetközi státusára.

Mialatt Fülep az ország érdekében a külföldet járta, Hatvany kifogásolta, hogy "saját tudósítója" szóba került az egyetemi oktatók között!

2. Rómában

Rómába való továbbutazása érdekében Fülep már Fiuméba érkezése napján érintkezésbe lépett Graziolival, a megszálló olasz csapatok parancsnokával. A tábornok készségesen fölajánlotta közbenjárását. Fülepnek azonban - valószínűleg túlzott óvatosságból - nem volt diplomáciai megbízólevele, mert a Károlyi-kormány nem akarta idő előtt elkötelezni magát egyik győztes állam mellett sem, s el akarta kerülni azt a diplomáciai fiaskót, hogy hivatalos képviselőjét az olaszok esetleg nem fogadják. Fülep tárgyalt Livio Borghesével, a befolyásos olasz hercegi család, a bécsi antant misszió tagjával, térségünkben az olasz érdekek legfőbb képviselőjével, s pár nap múlva az olaszok Fülep értésére adták, hogy Róma a magyar kormány hivatalos képviselőjeként is kész fogadni. Fülep egymás után küldözgette jelentéseit és sürgető leveleit Pestre, de a felhatalmazás egyre késett, ő pedig egyre kínosabb helyzetbe került az útját egyengető Grazioli és Borghese előtt. Megbízólevele készésének nemcsak politikai, hanem szubjektív oka is volt. Rejtő Jenő, Fülep futára, levelében kiábrándító és elkésérítő képet festett a külügyminisztérium nemtörődömségéről, lustaságáról, közönyéről, packázásáról.⁶⁰ Fülep kiválóan oldotta meg feladatát Fiumében, a Külügyminisztériumban mégis berzenkedtek tőle. A diplomáciai gyakorlatban talán szokatlan volt az ő energikus ügyintézése, kezdeményező készsége. Látva a tehetetlenséget, talán túlságosan kendőzetlenül igyekezett kézbe venni az események irányítását: "Ha tehát a kormány határozna, hogy engem abszolút teljhatalommal ruház fel az összes fiumei tisztviselőkre nézve, beleértve a régi kormányzóság itt maradt képviselőit is, kérek olyan megbízólevelet, melyben ez határozottan kifejeztessék."⁶¹ - írta. Következő jelentésében azt kérdezi, hogy a kormány megbízottjaként eltiltsa-e a Rómába utazástól azokat, akiket nem tart megfelelőnek.⁶² Az Országos Propagandairoda megbízásából utazó Zambra Alajosról, Gerevich Tiborról és Kőszegi Lászlóról volt szó. Vészi Margit esetén azonban lemérhető, hogy Fülepet nem egyéni hiúság, vagy gyarló féltékenység hajtotta. Fiuméből még Vészi Margit magánakciójának veszélyeire hívta fel Budapest figyelmét, arra, hogy működése mekkora megütközést keltett olasz körökben⁶³, Rómában azonban, személyesen tapasztalva hozzáértését, együttműködött vele.⁶⁴ Fülep határozott fellépése valószínűleg azt az érzést keltette a Külügyminisztérium hivatalnokaiban, hogy túlságosan önállósítja magát. Legalábbis ezt a föltevést valószínűsíti Károlyi egy mondata: " - Ki a külügyminiszter: Fülep vagy én?"⁶⁵ Úgy tűnik, a régi monarchikus, bürokratikus

beidegződés, amit Fülepp már évekkkel korábban szövé tett⁶⁶, tovább kísértett: a diplomata várjon az utasításra, önállóan ne kezdjen semmibe.

Károlyiék késlekedése miatt Fülepp elesett attól a lehetőségtől, hogy Rómában személyesen tárgyaljon az angol és az amerikai nagykövettel. Sőt azzal kecségtették, hogy megjelenhet a január 4-én és 5-én Rómában tárgyaló Wilson amerikai elnök előtt, vagy legalábbis eljuttathatja hozzá a magyar kormány memorandumát. Nagy szó lett volna ez, mivel a magyar kormánynak a legnagyobb erőfeszítések árán sem sikerült az antant körökkel közvetlen érintkezésbe lépnie.⁶⁷ Márpedig mivel a békekonferencia pár nap múlva, 1919. január 18-án nyílt meg Párizsban, égető szükség lett volna rá, hogy a magyar álláspontot első kézből ismerjék meg a sorsunkról döntő győztesek. Károlyiék késlekedése és bizonytalankodása miatt ez a lehetőség füstbe ment.

Fülepp végül január 21-én, megbízólevél nélkül indult Rómába.⁶⁸ Bár sikeresen célba ért, továbbra sem hatalmazták fel, nem tudott hivatalos személyként tárgyalni az olaszokkal. A Fülepp iránti bizalmatlanság szinte süt Harrer Ferencnek, akkor ideiglenes megbízott külügyminiszternek Károlyi Mihályhoz január 28-án írt leveléből: "Remélem, hogy Fülepp úr Rómában nem fog nagyobb bajokat okozni, ámbár bizonyos, hogy a legjobb akaratú és képességű tevékenység is ezen a téren, ha nincs egységes vezetésnek alárendelve, többet szokott ártani, mint használni. Hogy magán személyek a kormány tudta és beleegyezése nélkül, sőt mint jelen esetben határozott rendelkezése ellenére, külföldre mennek és politikai missziókat arrogálnak maguknak saját szakállukra és a kormány feje felett, az igazán megengedhetetlen és tarthatatlan állapot."⁶⁹ Súlyos vádak, de legfőljebb is csak féligazságok, mert Fülepp kétségtelenül Károlyi szóbeli megbízásából utazott Rómába, ha nem is akkor, amikor elvárták tőle. A Diner-Dénes helyére lépő gróf Csáky Imrének, a külügyminisztérium politikai főosztálya vezetőjének levele szerint Füleppnek Charmant Oszkár bécsi követtel együtt kellett volna Olaszországba utaznia, s mivel Charmant útját elhalasztották, neki is várnia kellett volna. Fülepp azonban Károlyi "direkt parancsa ellenére Grazioli olasz tábornokhoz csatlakozva, saját elhatározásából Olaszországba utazott, ahonnan őt visszarendelni összeköttetések híján az elnök úrnak módjában nem áll".⁷⁰ Mi volt a valós helyzet? Fiumében tétlenségre kárhoztatva, Grazioli sürgetését és szemrehányását napról napra tapasztalva valóban megbízólevél nélkül utazott az örök városba, de előtte ezt bejelentette a külügyminisztériumnak. Az is igaz, hogy futára, Rejtő Jenő január 12-én közvetítette neki Jászi szavait, hogy a kormány Charmant küldte Rómába, s "így Fülepp ajánlkozására ez idő szerint nem reflektálnak, az nem aktuális."⁷¹ Igen ám, de ezt Rejtő a külügyminisztériumban uralkodó vérlázító, tarthatatlan állapotokról beszámoló levelében írta. Fülepp teljes joggal vélhette, hogy az ország érdeke előbbre való, s nem törődve a hivatal packázásával, útra kelt, s azonnal munkához látott.

Interjú a *Corriere della Seraban*

Összeköttetései révén Fülepp egykettőre kedvező hangulatot teremtett Magyarország iránt. Főként Giovanni Amendola, egykori firenzei barátja, a *Corriere della Sera* szerkesztője volt ebben nagy segítségére.⁷² Fülepp be volt jelentve a miniszterelnöknél, a királynál.⁷³ A vezető olasz napilap 1919. február 4-én terjedelmes kéthasábos interjú közölt vele, *La tendenza politiche in Ungheria. Come si vuole applicare il principio di nazionalità* címmel.⁷⁴ (Politikai tendenciák

Magyarországon. A nemzetiségi elv alkalmazása.) Mivel ezt az interjút mindeddig sem a Fülep-kutatás, sem a történészek nem vizsgálták, röviden kitérek rá.

Az interjú a Magyarország jövőjét leginkább befolyásoló nemzetiségi kérdés, a bolsevik veszély és természetesen az olasz-magyar kapcsolatok körül forgott. A nemzetiségi kérdést Fülep a wilsoni elvek alapján gondolta rendezni: minden nemzetiség autonómiát kapott volna. Első látásra meghökkentően naiv, a napi politikai eseményekkel lépést nem tartó elképzelés ez, hiszen 1918 decemberének utolsó napján már a Károlyi-kormány is nyilvánosan szakított a wilsonizmussal, február 4-ére pedig már a kormány legdoktrínerebb politikusai is kénytelenek voltak belátni, hogy a wilsonizmus nem több hangzatos elveknél és szavaknál. (Jászi elsősorban ezért mondott le.) A wilsonizmust meghirdetője, maga az amerikai diplomácia sem tartotta már érvényesnek, s ezt Lansing külügyminiszter 1918. október 18-án közölte is az Osztrák-Magyar Monarchiával. Az autonómia ígérete visszalépés a Fülep által is aláírt, november 3-i *A magyar intelligenciához* című nyilatkozathoz képest is, hiszen az nem autonómiát, hanem önálló államok szövetségét ajánlotta a nemzetiségeknek. Fülep ennyire elszakadt volna a napi eseményekről? Aligha. Nyilatkozatát értékelve figyelembe kell vennünk, hogy nem magánemberként, hanem diplomataként szólalt meg, számtalan szempontot kellett mérlegelnie, többek között az aktuális olasz politikai helyzetet is. Az olaszok pedig taktikai megfontolásokból még ekkor is a wilsoni elveket hangoztatták. Fülep feltehetőleg ezt szem előtt tartva igyekezett az olasz politikai törekvésekkel összhangban nyilatkozni, mert tisztában volt vele, hogy a békekonferencián csak Olaszországtól és az USA-tól számíthatunk a magyar ügy valamelyes felkarolására.

Nyilatkozatával igyekezett eloszlatni a Magyarországgal kapcsolatos félreértéseket, előítéleteket. Elnyomta-e Magyarország a nemzetiségeit? - kérdezte Fülep. Magyarországon volt elnyomás, de ez nem a nemzetiségek ellen irányult. A magyar oligarchia ugyanúgy elnyomta a magyar proletariátust és a földműveseket, mint a nemzetiségeket. Ezeket a hibákat nem tagadta, de ezeket a régi kormány követte el. Ez után jövőbe látóan arra figyelmeztetett, hogy az "elnyomott" nemzetiségekben erős a hajlam, hogy maguk is elnyomókká váljanak, s Magyarország küzdeni fog az új államok imperializmusa ellen. A szövegkörnyezetből és a történelmi helyzetből nagy valószínűséggel arra következtethetünk, hogy a románokra célzott. Hiszen jól ismerte Jászi kudarcba fulladt aradi tárgyalásainak történetét, s a román csapatok ekkor már túl voltak Kolozsvár vonalán. Fülepet nem tévesztették meg a románok december 1-jei gyulafehérvári nyilatkozatának hangzatos nemzetiségi elvei.

Fülep a Monarchia népeinek együttműködését tartotta kívánatosnak, legalábbis erre enged következtetni az a kijelentése, hogy tragikus lenne és nagy gazdasági hanyatlással járna feldarabolni egy olyan földrajzi és gazdasági egységet, amely előnyös lenne mindannyiunknak.

Sort kerített az olaszokat leginkább érdeklő kérdésre, Fiumére is. Nekünk szükségünk lenne tengeri kijáratra, de Fiumének is az a legfőbb érdeke - mondta -, hogy ne vágják el Magyarországtól, mert forgalmának 95 %-át Magyarországnak köszönheti, s csak a maradék 5 %-ot a horvátoknak.

A háború vége felé Olaszországban is megerősödtek a balos tendenciák, a bolsevizmus ott is az érdeklődés középpontjába került. Ez a kérdés Magyarország jövője szempontjából is kulcsfontosságú volt, mert az antant a bolsevista veszélyre hivatkozva kezelt bennünket mostohán, később pedig a románok erre hivatkozva szállták meg az országot. Fülep nem tagadta a bolsevista veszélyt, de úgy vélte, hogy a külföld ezt eltúlozza. A bolsevizmussal rokonszenvezők számának

növekedését ügyesen az antant Magyarország iránti viselkedése okozta kiábrándulással indokolta. Egyébként - mondta - vidéken a lakosság nagy tömege sohasem lesz megnyerhető a bolsevizmusnak. Nem tudhatjuk, hogy a bolsevista veszélyt tényleg lebecsülte-e, vagy a külföldet akarta megnyugtatni, a hazája iránti bizalmat növelni. A magyarországi kommunizmus esélyeit illetően rossz jóságnak bizonyult, de a vidék szerepét helyesen ítélte meg: a Tanácsköztársaság nagyrészt a parasztság ellenállásán bukott meg.

Fülep tüzetesen bemutatta Károlyit és ismertette politikáját, s feladatának megfelelően mindkettőt igyekezett jó színben feltüntetni. Szerinte a nép nagy része már korábban is Károlyi mellett állt, noha a grófnak nem volt lehetősége elképzelései kifejtésére. Károlyi vétlen volt a háború kitörésében is, lévén akkor külföldön, s hazatérve kész helyzetet talált. (Csak találgathatjuk, hogy Fülep elhallgatta, vagy tényleg nem tudta, hogy kezdetben Károlyi is erősen háborúpárti volt.) Károlyi megtette a megfelelő lépéseket Sonnino olasz külügyminiszter felé a Magyarország és Olaszország közötti háború elkerülése érdekében is, de Sonnino tárgyalási feltételül azt szabta, hogy Tisza helyett Károlyi legyen a miniszterelnök. Egyébként Magyarország ezt a háborút nem akarta és nagyon sok áldozatunkba került, s mi ezzel a háborúval győzelmünk esetén sem nyertünk volna. Kelepcébe kerültünk, az orosz veszély miatt két lehetőségünk volt: vagy Németország oldalán nyerni, vagy Oroszországtól megveretni és elnyomva lenni.

Némileg talán a személyes kiábrándulása is kihallatszik abból a megállapításából, hogy Károlyi is és sokan mások abban az illúzióban éltek, hogy a háború után az antant nem fog ellenségként bánni velünk.

Jegyzetek

- 1 Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918-1920*. Az Akadémiai Kiadó reprint sorozata. Bp. 1992. 15. Illetve: *Magyarország története tíz kötetben* 8/1. 1918-1919 1919-1945. Főszerkesztő Ránki György. Bp. 1978. 63.
- 2 Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867-1918*. Bp. 1992. II. 380.
- 3 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 290-291.
- 4 *Csatlakozások a Nemzeti Tanácshoz*. *Világ*, 1918. október 29. 5.
- 5 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. I. 623. Nyilván félreértés, vagy pongyola fogalmazás, vagy sajtóhiba, hogy "Fogarasiék helyett Fogarasi írt alá"!
- 6 *A katolikus papság csatlakozása. Alkotmány*, 1918. november 8. 5.
- 7 Gergely Jenő: *Gömbös Gyula*. Bp. 1979. 29.
- 8 Idézi: Göndör Ferenc: *Vallomások könyve*. Wien. 1922. 33.
- 9 Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora*. Bp. 1992. 33.
- 10 *A magyar intelligenciához*. In: József Farkas: *Álmok és tények. Magyar írók a demokráciáról és a nemzeti kérdéstről a Monarchia felbomlása idején*. Bp. 2001. 39-42.
- 11 Ezen a ponton érhető leginkább tetten Szabó Ervin szellemisége a szövegen. Szabó *Imperializmus és tartós béke* című könyvének alapeszméje, hogy a nemzetek békéjét legjobban a szabad kereskedelem biztosíthatja.
- 12 *A magyar intelligenciához*. In: József Farkas: *Álmok és tények. Magyar írók a demokráciáról és a nemzeti kérdéstről a Monarchia felbomlása idején*. Bp. 2001. 39-42.
- 13 Sipos Lajos: *Babits Mihály és a forradalmak kora*. Bp. 1976. 30.
- 14 Jászi Oszkár: *Visszaemlékezés a román Nemzeti Komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra*. Cluj-Kolozsvár. 1921. 12.
- 15 *"Mindenki ujkra készül..."* II. Bp. 1962. 777.
- 16 Vö. Gál István: *Babits a világbékéért*. In: G. I.: *Bartóktól Radnótiig*. Bp. 1973. 156-157.
- 17 Vö. Benedek Marcell: *Naplómat olvasom*. Bp. 1965. 295. A "lovagok" kiáltványát Benedek

valószínűleg összetéveszti a három nappal későbbi, Fülep által is aláírt kiáltvánnyal, amelyet valóban csaknem százan írtak alá. A két szöveg hasonlóságát látva azonban nincs mit csodálkoznunk a tévedésén.

18 Balázs Béla szerint az "Európa lovagjai" az ő "régi ideája" volt, s Babits vette rá Jászit a megszervezésére. Vö. Balázs Béla: *Napló*. Magvető Könyvkiadó. Tények és tanúk. Bp. 1982. II. 317.

19 *A magyar intelligenciához! - A Világszabadság Liga megalakulására*. *Pesti Napló*, 1918. november 3.

20 Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Magvető Kiadó. Bp. 1983. II. 426-427.

21 Juhász Nagy Sándor: *A magyar októberi forradalom története*. Cserépfalvi. 1945. 372.

22 Babits Mihály: *"Itt a halk és komoly beszéd ideje"*. *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Szerk. Téglás János. Celldömölk, Pauz-Westermann Könyvkiadó Kft. 1997. 38.

23 Pölöskei Ferenc: *A rejtélyes Tisza-gyilkosság*. Bp. 1988. 83-84.

24 *Évek és emberek. Ritoók Emma visszaemlékezései*. Első rész: 1914-1919. március. 224. OSZK, Fond 473.

25 Jászi Oszkár: *Magyar Kálvária - Magyar Föltámadás. Két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Magyar Hírlap Könyvek. 1989. 71.

26 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. I. 362.

27 Ezt Babits ugyanúgy vallotta, mint Gömbös Gyula.

28 Halasi Andor: *Előszó*. In: *Pirkadása a magyar égnek. Írók emlékezései a magyar Tanácsköztársaságról*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1959. 10.

29 Márai Sándor: *Írók Tanácsa. Vörös Lobogó*, 1919. március 28. In: *"Mindenki ujkra készül..."* IV. Bp. 1967. 33.

30 Babits Mihály: *Az igazi haza*. In: *A vádlott: Babits Mihály. Dokumentumok, 1915-1920*. Szerk. Téglás János. Bp. Universitas Kiadó. 1996. 321.

31 *A Vörösmarty Akadémia megalakulása*. In: *"Mindenki ujkra készül..."* II. Bp. 1962. 97.

32 Hatvany Lajos: *Egy hónap története*. In: *Esztenő*. 1918. december. 60.

33 Földes Jolán: *Beszélgetés Babits Mihállyal. A Mi Szavunk*. 1919. február 15. In: Babits Mihály: *"Itt a halk és komoly beszéd ideje"*. *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Szerk. Téglás János. Celldömölk, Pauz-Westermann Könyvkiadó Kft. 1997. 39.

34 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. I. 729.

35 Milotay István: *Forradalom után*. In: József Farkas: *Álmok és tények. Magyar írók a demokráciáról és a nemzeti kérdésről a Monarchia felbomlása idején*. Bp. 2001. 67.

36 Juhász Nagy Sándor szerint sem volt semmi visszhangja. Vö. Juhász Nagy Sándor: *A magyar októberi forradalom története*. Cserépfalvi. 1945. 372.

37 *Évek és emberek. Ritoók Emma visszaemlékezései*. Első rész: 1914-1919. március. 224. OSZK, Fond 473.

38 Dr. Szönyi Hugó: *Tíz nap a jugoszláv Fiumében*. *Az Ember*, 1918. december 17. 14.

39 Gyáva megfutamodásáért az arisztokrácia nem vetette ki maga közül a Jekelfalussy családot. 1919 szeptemberében Jekelfalussy Zoltánné már élénk társadalmi életet élt, szalonja igen népszerű volt a Budapestet megszálló román tisztek körében. Vö. *A Társaság*, 1919. szeptember. VI. évf. 4. különszám. 18. Maga Jekelfalussy pedig 1920-ban már a Nemzeti Kaszinó igazgatójaként a közgyűlést vezette le. Vö. *Kaszinók közgyűlése. 8 Órai Újság*, 1920. január. 27. 5.

40 *Fülep Lajos személyi iratai, életére vonatkozó dokumentumok. A fiumei kormánybiztosi működés és a római kiküldetéssel kapcsolatos iratok. 1918-1920*. MTAKK Ms 4592/51.

41 Harrer Ferenc: *Egy magyar polgár élete*. I. Bp. 1968. 383., 388. A forradalom időszakából számtalan mulatságos, de akár arcpirítónak is mondható esetet ismerünk, hogy emberek miként szereztek maguknak állást, címet. Gábor Andor és egy megnevezetlen személy esetéről ld. Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Bp. 1983. II. 526-529.; 572-573. Heltai Viktor és Balázs Béla esetéről ld. Hatvany Lajos: *Egy hónap története*. In: *Esztenő*. 1918. december. 108.; 134.

42 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Bp. 1986. II. 299.

43 MTAKK Ms 4592/72. I.

44 Harrer Ferenc: *Egy magyar polgár élete*. I. Bp. 1968. 379-381.

45 Fehéri Armand: *A vesztegető forradalom. Politikusok, írók és hírlapírók az országpusztítók zsoldjában*. Kertész József könyvnyomdája, Budapest. Cenzurat: Moldovan. É. n. 27.

- 46 Fehéri Armand: *A vesztegető forradalom. Politikusok, írók és hírlapírók az országpusztítók zsoldjában.* Kertész József könyvnyomdája, Budapest. Cenzurat: Moldovan. É. n. 30.
- 47 Fülep Lajos személyi iratai, életére vonatkozó dokumentumok. *A fiumei kormánybiztosi működés és a római kiküldetés kiküldetéssel kapcsolatos iratok.* 1918-1920. MTAKK Ms 4592/31.
- 48 Fülep Lajos levelezése I. Bp. 1990. 376.
- 49 Lovászy Márton: *Az én tragédiám.* *Az Ember,* 1919. március 4. 7-8.
- 50 *Az Est,* 1918. december 25. Idézi: Sipos Lajos: *Babits Mihály és a forradalmak kora.* Bp. 1976. 45.
- 51 Vö. Fülep Lajos személyi iratai, életére vonatkozó dokumentumok. *A fiumei kormánybiztosi működés és a római kiküldetéssel kapcsolatos iratok,* 1918-1920. MTAKKMs 4592/63. I. Ld. még Gábor Zsuzsanna levelét, aki 1919. január 4-én azt írta, hogy holnap lesz egy hete, hogy elutazott. MTAKK Ms 4587/23.
- 52 Fülep Lajos személyi iratai, életére vonatkozó dokumentumok. *A fiumei kormánybiztosi működés és a római kiküldetéssel kapcsolatos iratok.* 1918-1920. MTAKK Ms 4592/47.
- 53 *Jugoszláviából. A Társaság,* 1919. január 12. 6. évf. 2. sz. 26.
- 54 *A zeleni káderek hadjárata. A magyarok menekülése. Világ,* 1918. október 31. 9.
- 55 Sz. sz.: *A fiumei magyarság helyzete.* A tisztviselők nagy részét megerősítették az olaszok - A felesleges hivatalnokokat átveszi a magyar állam - A kormánybiztos sikeres munkája. *Pesti Napló.* 1919. január 23. 5. Az egyébként jól megírt, jól felépített cikk Fülep működését tévesen novemberre teszi. Az Sz. sz. monogram minden bizonnyal Szegő Györgyöt rejti.
- 56 Sz. sz.: *A fiumei magyarság helyzete.* A tisztviselők nagy részét megerősítették az olaszok - A felesleges hivatalnokokat átveszi a magyar állam - A kormánybiztos sikeres munkája. *Pesti Napló.* 1919. január 23. 5.
- 57 Gál István: *Jegyzetek Fülep Lajosról.* In: G. I.: *Bartóktól Radnótiig.* Bp. 1973. 48.
- 58 Vö. *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 383.
- 59 *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 377.
- 60 Vö. *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 380-383.
- 61 *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 374.
- 62 Fülep Lajos levele Károlyi Mihálynak. In: *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 377.
- 63 *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 377., 385. Vészi Margit haditudósítóként dolgozott a világháború alatt, s úgymond csöpögtek a vértől a tudósításai.
- 64 *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 391.
- 65 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. II. 261.
- 66 Fülep Lajos: *Külpolitikai tanulságok.* In: Fülep: *Egybegyűjtött írások II.* Bp. 1995. 167-168.
- 67 Harrer Ferenc: *Egy magyar polgár élete.* I. Bp. 1968. 387.
- 68 Vö. *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 383.
- 69 *Károlyi Mihály levelezése I.* 1905-1920. Bp. 1978. 403.
- 70 *Károlyi Mihály levelezése I.* 1905-1920. Bp. 1978. 410.
- 71 *Fülep Lajos levelezése I.* Bp. 1990. 381.
- 72 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. I. 43.
- 73 A firenzei Old England boltban vásárolt szövetruha, amelyben az olasz királyhoz készült, még a hatvanas években is megvolt Fülep ruhatárában. Vö. Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal.* Bp. 1986. II. 439.
- 74 Fotómásolata: MTAKK Ms 6221/110.